

OB IZIDU ZBORNIKA "PSIHOLOGIJA IN POSTMODERNIZEM"

Dušan Rutar

POVZETEK

Psiholoških konceptov in praks ne gre misliti kot nevtralen spoznavni proces. Prav konstituiranje in funkcioniranje psihologije je globoko vpeto v družbeno. Odvisno je od soobstojećih praks, institucij in diskurzov, ki jih omogočajo.

Avtorji zbornika *Psychology and Postmodernism* te "vpletenosti" psihologije ne prikrivajo, ampak - izhajajoč prav iz nje - skušajo psihologijo rekonceptualizirati.

ABSTRACT

We shouldn't think about psychological concepts and practices as they are a neutral epistemological process. The constitution and functioning of psychology is deeply involved in the social. It depends on coexisting practices, institutions and discourses that make them possible.

The authors of the edition *Psychology and Postmodernism* don't hide this "involvement" of the psychology, but intend to reconceptualize it incalculating it.

Del sodobne kritike uveljavljenih in prevladujočih paradigem psihologije ne izhaja le iz epistemoloških, ampak tudi iz genealoških izhodišč. Ob problematiziranju samih spoznavnih kriterijev odpira tudi vprašanja nevprašljivosti obstoja psiholoških konceptov in samoumevno perpetuiranje psiholoških praks, s čimer sugerira njihovo skonstruirano naravo, relativno vrednost in minljivost (Rose, 1985 in Henriques et al., 1984).

Zgodovine psiholoških konceptov in praks namreč ne gre razbirati kot nevtralen, zgolj spoznavnim procesom zavezan projekt. Mit o očiščevanju znanstvenega spoznanja kot vedno bolj korektnega zastopnika predmeta te znanosti navdihuje verjetje v korespondentnost znanstvene misli in objekta, obstoječega v realnosti. To stališče videno predstavlja kot reprezentacijo realnega, preciznost metode pa kot zagotovilo ustreznosti te reprezentacije:

"Legitimizirajoč se v opoziciji do teologije in aristokracije, je bila avtoriteta znanosti zagotovljena sklicujoč se na posredovanje izkušenj s predpostavljeno vrednostno nevtralno, logično-empirično metodo, ki je obljubljala rast racionalne kontrole nad nami in svetom." (Popkewitz po Lather, v Kvale, 1992, str. 89)

"Toda namere znanosti, da bi osvobodile razum diktata kraljev in duhovnikov, so bile vpisane v prakse kontrole in predikcije. Te prakse so temeljile v linearni logiki hermetičnega subjekta in objekta in v linearni teleološki racionalnosti; predpostavljale so nedolžnost opazovanih dejstev in transparentnega jezika." (Lather, prav tam, str. 92)

V taki perspektivi je spoznavni proces videti kot "tih akademski projekt", gnan iz čisto spoznavnih nagibov, nedotaknjen od banalnosti vsakodnevnih praks. Te v takih interpretacijah nastopajo le kot dobrodošla naključja, ob katerih se je uspelo znanstveni misli kaliti, ne ugleda pa se jih v njihovi produktivni funkciji, kot sokonstituirajoče znanstvene koncepte in prakse.

Toda prav konstituiranje psihologije gre prav posebej misliti kot del procesov, vpletenih v t.i. družbeno. Namesto razbiranja progresivnega napredka psihološke misli - ob predpostavljenem z objektivnostjo in z vrednostno nevtralnostjo motiviranem iskanju resnice, moramo rekonstruirati zgodovinske pogoje same možnosti njenega vzpostavljanja, zgodovinske okoliščine, ki so vplivale na oblike in prakse, v katerih se pojavlja.

T.i. "postmodernistične" vizije psihologije tovrstne "vpletenosti" psihologije ne prikrivajo, ampak - nasprotno - izhajajoč iz nje, psihologijo skušajo rekonceptualizirati.

Avtorji zbornika *Psychology and Postmodernism* razmišljajo o statusu psihologije in o njenih perspektivah v sicer problematični in kompromitirani opoziciji modernizem : postmodernizem. Kot bomo pokazali, v prizadevanju, da bi se držali poenotenga (in poenostavljenega) pojmovanja te opozicije, proizvedejo vrsto protislovnosti (ki pa so konceptu postmodernizma imanentne), vendar pa nakažejo nekaj upoštevanja vrednih metodoloških in konceptualnih alternativ.

Za značilnosti, ki jih pripisujemo zgoraj kritiziranemu pozitivističnemu pogledu na konstituiranje psihologije, nekateri avtorji zbornika menijo, da razkrivajo njeno intenzivno vpletenost v "modernistično romanco" (Gergen, prav tam, str. 19). Zavezana verjetju v napredujočo naravo spoznanja in v spoznavno moč na empiričnem fundamentalizmu osnovane metode, se psihologija v mnogih svojih šolah v opoziciji modernizem : postmodernizem izkaže kot "modernistična".

Kriteriji, ob katerih psihologi, interpreti postmodernizma (prav tam) "merijo" neujemanje psihologije s postmodernistično paradigmo, zadevajo najbolj ranljiva mesta psihologije - temelje njenega konstituiranja. V posplošujoči interpretaciji teh avtorjev se postmodernistične spoznavne pretenzije odpovedujejo zmožnosti reflektiranja realnosti in poudarjajo svojo socialno in lingvistično konstruirano naravo. Abstraktno, univerzalno in objektivno vednost nadomešča lokalna, "praktična vednost oblik vsakodnevnega življenja", metodo kot garant resnice, pa diskurzivna praksa, ki ko-konstituira raziskovano in vključeno, angažirano raziskovanje z interpretativnim in hermenevtičnim pristopom.

Predpostavljeni postmodernistični diktum naj bi zato projekt moderne psihologije najhuje pretresel prav ob konceptu subjekta, ki je za psihologijo ključnega pomena. Z dekonstrukcijo substancializirane koncepcije sebstva kot centra sveta meri na njegovo relacijsko in jezikovno (simbolno) skonstruirano identiteto. Enoten, materializiran, esencialen subjekt razkrinka kot kontingenten, skonstruiran in z začasnimi identitetami. Subjekt, ki ga avtorji zbornika pripišejo postmodernističnemu diskurzu, ni avtonomen in sam s seboj konsistenten, pač pa anonimen individuum, podrejen igri strukture in moči narativnosti.

Kljub navidezni nekontradiktornosti in koherentnosti opozicije postmoderne z moderno, kot jo ponujajo avtorji zbornika, pa se pri njihovem projektu globalnega

retrospektivnega razvrščanja, zoperstavljanja in etiketiranja pokažejo težave. Prav ob subtilnejši analizi posameznih psiholoških paradigem in šol se izkaže omejen domet posploševanja postmodernistične kritike na psihologijo kot enotno paradigmo. Avtorji se razlikujejo že v pripisovanju postmodernističnega statusa posameznim psihološkim šolam. Tako se v navzkrižnem ognju dokazovanj za in proti znajde psihaanaliza, ki jo je zaradi njene hermenevtike dvoma, ki meri na skrite učinke in pomene, moč videti kot skrajni domet racionalnosti favorizirajoče moderne misli (Kvale, prav tam, str. 38). Hkrati pa s svojo interpretativno metodo, osredotočeno na obrobno, partikularno, na skrajno idiosinkratični način pokaže decentriranost subjekta v govorici, v delovanju nezavednega.

S tako selekcioniranim argumentiranjem je moč kompromitirati katerokoli psihološko šolo. Ortodoksni behaviorist Skinner je, upoštevaje njegovo radikalno behavioristično "dekonstrukcijo" mentalističnih psiholoških konceptov, po nekaterih kriterijih avtorjev zbornika "postmodernist" par excellence (Kvale, prav tam, str. 42).

Omenjenim rekonceptualizacijam psihološke dejavnosti je skupen metodološki program, ki ga navdihuje program "postmodernizma", in ki pri navedenih avtorjih predstavlja brkljarijo različnih konceptov, ki jim je retrogradno pripisan status postmodernističnega.

Ena takšnih "interpelacij" psihologe nove dobe poziva k preusmeritvi od odkrivanja univerzalnih značilnosti k multimetodološkim in interdisciplinarnim raziskavam, k vpletenemu in kontekstualnemu raziskovanju in k večpomenskim interpretacijam. Kot takšne, torej "postmodernistične", odkriva Kvale nekatere sodobne psihološke pristope k spoznavanju vsakodnevnega sveta: sistemsko terapijo, sistemsko evalvacijo in kvalitativne raziskave.

Sistemsko terapijo po njegovem označuje rez od študija psihologije individualnega sebstva k študiju družine kot lingvističnega sistema. Patologijo je moč razbirati iz strukture jezika. Sistemska evalvacija pa nudi partikularna spoznanja za aplikacijo v določenih kontekstih, v lokalnih sistemih in osredotočena na komunikacijsko in pragmatično evalvacijo prispeva k rehabilitaciji "doživljenega, heterogenega in konfliktnega sveta prakse". (Prav tam)

Subverzijo hegemonije formaliziranega eksperimenta in statističnih metod raziskovanja predstavlja t.i. kvalitativna metoda, ki v produciranju vednosti združuje več metod in pristopov in uvaja interaktivni in kontekstualni pristop ter študije primerov (prav tam, str. 48 do 50). V opisanih praksah vidi Kvale premik bodisi iz študija kognitivnih mehanizmov notranjih psihičnih aparatov bodisi iz ustoličevanja samorealizirajočega se selfa k preiskovanju implikacij praktične aktivnosti v svetu. Početje psihologov to odpira novim epistemološkim, etičnim in političnim implikacijam, ki se jih je t.i. akademska psihologija praviloma izogibala (prav tam, str. 52).

Drug, za "postmodernistično" psihologijo značilen sklop metodoloških napotkov, pa se nanaša na njene reflektivne in emancipatorne potenciale. Gergen na primeru psihologije analizira formativno razsežnost psihologije in pokaže produkcijske učinke njene vednosti (prim. tudi nazaj, str. 42 in 43). Moč psihologije je v prispevanju vedno novih psiholoških konstruktov (od klasičnih, ki so prešli v zdravorazumski žargon, npr. emocije, motivacija, inteligentnost..., do aktualnejših: stres, zlom, posttravmatski sindrom...) in poudarkov, ki pomembno sokonstituirajo gotovost zdravorazumskega sveta (Gergen, 1992, str. 26). Psihologija se oblikuje v nizu družbenih zahtev in praks, ki jih z njim prilagojenim normativnim sistemom in aparatom za realiziranje nato pomaga vzdrževati. Izdatno prispeva k oblikovanju

sodobne kulture: "Živimo v psihološki družbi, kjer razumevanje žensk in moških samih sebe in drug drugega pomembno oblikuje psihologija." (Kvale, prav tam, str. 43) Z opisanim pojmovanjem se avtorja približujeta genealoškemu pogledu na psihologijo.

Pripravek postmodernistične psihologije naj bi bil prav v deobjektiviranju obstoječih realitet in v razkrivanju njihove socialne in zgodovinske pogojenosti. Psihologija bi morala opustiti aprioristično vrednostno nevtralnost in delovati osebno, profesionalno in politično, torej etično angažirano. Poudarek psihološkega raziskovanja bi veljalo usmeriti na obrobna področja: analizo vsakodnevnega razumevanja, diskurzivno analizo, zgodovino psihologije, socialno reprezentacijo... Z dekonstrukcijo konvencionalnih vzorcev mišljenja bi psihologija odprla nove alternative mišljenja in delovanja in spodbudila sveže kulturne potenciale (Gergen, prav tam, str. 27).

Ob tako spremenjenih pogojih psihološkega konceptualiziranja in delovanja. Gergen upa v rehabilitacijo kompromitiranega testnega instrumentarija, katerega uporaba se mu ne zdi problematična sama na sebi, pač pa zaradi vrednostno slabšalne konotacije, pripete na pripadajoče koncepte: dosežek, deficit, storitev, mentalno zdravje, normalno... Z občutljivostjo in odprtostjo do socialnih in vrednostnih implikacij takega dela bi bilo po njegovem moč reducirati njihove škodljive stranske učinke (Gergen, prav tam, str.16).

Vendar pa prav pri Gergenu reflektivni moment umanjka, ko hkrati govori o "psihološki družbi", ki jo pomembno sooblikuje psihologija, in se zavzema za psihološko "konstruiranje novih svetov". S takimi obeti zaide v nevarnost kontradikcije s samim seboj in psihološko delovanje odpira novim totalitarnim razsežnostim.

Nekateri avtorji si obetajo rekonceptualizacijo psihologije ob kritičnem premisleku klasične paradigme. Tako npr. Shotter tradicionalnih toposov psihološkega raziskovanja ne opušča v prid novih, ampak jih redefinira v skladu s "postmodernističnim diktatom", kot ga predpostavljajo omenjeni avtorji. Mišljenja se ne obravnava več le kot model sledenja pravilom in kot informacijsko procesiranje, ampak kot argumentativno dejavnost. Motive gre razbirati na ozadju razlogov za akcije. Emocije pa naj bi bolj povezovali s premiki v posameznikovih pozicijah v odnosu do drugih (kot primer Shotter navaja socialne vloge Averilla). Prevladujoče pojmovanje spomina kot "shranjevalne" funkcije bogatijo študije o kolektivnem spominjanju in socialno konstruiranih amnezijah (npr. Jacobyeva). Percepcijo se obravnava iz nekognitivnega, epistemološkega in ontološkega aspekta: raziskuje se pogoje možnosti spoznavanja, razvija strategije spoznavanja in naravo socialnih odnosov, v katere je vpleteno. Preiskovanju reprezentativne funkcije jezika se pridružuje razkrivanje njegove formativne razsežnosti. Z epistemologijo se poveže tudi učenje, ki je hkrati ugedano kot interaktivni proces, ne le kot proces pridobivanja vednosti in zakonitosti, ki to podpirajo.

Poglede na postmodernistično orientirano psihologijo povezuje tudi prizadevanje za rehabilitacijo prakse.

Klasična psihološka vednost ostaja po mnenju večine interpretov iz navedenega zbornika, sklicujoč se na teorijo in metode naravnih znanosti, zaprta v abstraktnost in tehnično racionalnost moderne (prim. Kvale, prav tam, str. 48) v nasprotju s prakso v vsej njeni kompleksnosti, nestabilnosti in vrednostnih konfliktih postmoderne.

Neprecenljive metodološke vrednosti se zdi kontekstualna refleksija in razumevanje praks vsakodnevnega življenja. Psihološko raziskovanje je hkrati angažma in etični izziv. Raziskovanje je v tesni povratni zvezi s prakso.

Vendar pa interpreti kot "vredne" postmodernističnega vzdevka pojmujejo zelo različne prakse. Ob primeru Polkinghornovega utemeljevanja klinične prakse kot postmodernistične psihologije par excellence bomo skušali pokazati, da sklicevanje na postmodernizem samo po sebi ne varuje pred zdrsi v poenostavitve, kakršne prav ti avtorji praviloma očitajo "modernizmu".

Polkinghorne kot postmodernistično psihologijo oznanja klinično prakso. S povzemanjem izsledkov raziskav dokazuje, da formirani praktiki oplajajo svojo vednost prvenstveno z lastnimi izkušnjami. Takšna vednost je dinamična, proizvaja jo interakcija ekspertovega repertoarja kognitivnih vzorcev s strukturo okolja, oprta je torej na od konteksta odvisno razumevanje (Polkinghorne, prav tam, 156). Pogoje možnosti za tako prakso Polkinghorne povezuje s psihoterapijo. Prav za terapevtsko situacijo sta značilni nepredvidljivost in negotovost, ki zahtevata odprtost v razumevanju klienta. Učinke poraja izkušnja iz intersubjektivnega razmerja. Vednosti, ki izvira iz terapevtske prakse ni moč posploševati, še manj kvantificirati, ker, konceptualizirana kot statistična verjetnost v indeksnih merah ne bi nudila relevantnih informacij o konkretnih posameznikih.

Polkinghorne v zvezi s terapijo, ki jo favorizira kot postmodernistično prakso, ne govori izrecno o nobeni terapevtski šoli in se s tem izpostavlja nevarnosti prehitrega posploševanja o terapiji nasploh (podobno tistemu, ki sklepa o psihologiji nasploh).

Hkrati si ob zagovarjanju psihološke prakse dovoli epistemološko nedoslednost, s katero akademsko psihologijo, kot preučevanje splošnih zakonitosti človekovega vedenja, nevprašljivo loči od "sekundarne" psihološke prakse, ki se osredotoča na "pragmatično akcijo v službi mentalnega zdravja in osebnega razvoja ljudi." (Polkinghorne, prav tam, str. 146) Moderni psihologiji pripiše poenostavljeno delitev dela na izvajanje raziskav in razvijanje vednosti, s čimer naj bi akademska psihologija oskrbovala praktike, ki nato to vednost aplicirajo (prav tam, str. 153).

V ostrem rezu, ki ga med teorijo in prakso začrta v prid slednji, tiči nevarnost prakticističnega refleksa, ki odreka teoriji vrednost na osnovi poenostavljenega pogleda nanjo: kot na izolirano od prakse in zato neobčutljivo za njene probleme in potrebe.

Dragocen pa Polkinghornov "metodološki program" ostaja v svoji refleksivni razsežnosti: z refleksijo-v-akciji se praktik umešča v osrčje situacije in upošteva multipliciteto pogledov nanjo. Pozoren je na skrite predpostavke in razumevanja, na katerih temeljijo repetitivne prakse. Razmišljanje z ustaljenimi kognitivnimi vzorci nadomesti meta-kognitivna pozornost nanje (prav tam, str. 157). Konstruiranje pomenov mora biti proces, ne pa apliciranje znanih shem.

Ob tem pa vendarle ostaja odprto vprašanje, v kolikšni meri se je ob pripoznanju diskurzivne posredovanosti spoznanja sploh moč zanesti na kontekstualno refleksijo do te mere, da bi lahko brezprizivno verjeli zagotovitom o emancipiranem in razsvetljenem postmodernističnem psihološkem angažmaju. Sklicevati se - pa čeprav implicitno - na večjo refleksivno zmožnost metod, deklariranih kot postmodernističnih, nas privede v nevarno bližino tako kritiziranih metodoloških zagotovil moderne.

Prav zato spoznavnih ali refleksivnih zagotovil ne gre iskati kot apriornih na osi polarizacij, kot je moderna/postmoderna, ampak v vsakokratni analizi konkretne metode v razsežnosti njene fenomenologije, ne pa pripisane ji pripadnosti določenim vrednostno označenim smerem ali šolam. Ne gre namreč spregledati, da so tudi same epistemološke in genealoške sodbe, nenazadnje tudi metoda dekonstrukcije, kontekstualno posredovane in zavezane določenim selekcijskim kriterijem in se jim kot takim kaže odreči meta-pretenziji.

To pa ne pomeni doslednega skepticizma, ampak le pripoznanje njihove relativne veljavnosti in omejene reflektivnosti. S svojimi notranjimi kriteriji sicer omogočajo razlikovalnost in s tem orientacijo o vrednosti posameznih metod, ni pa jim moč pripisati privilegiranelega mesta v tem početju. Z dekonstrukcijo metode "dekonstrukcije" (ki jo avtorji zbornika praviloma pojmujejo kot samostojen koncept, izdvojen iz konteksta Derridajevega dela) in "postmodernizma", ki da se nanjo naslanja, bi bilo navsezadnje moč zamajati gotovost tega koncepta samega in pokazati njegovo lastno skonstruiranost, ki prav tako korenini v določenih zgodovinskih okoliščinah in praksah, kot modernizem, ob kritiki katerega so avtorji različne miselne tokove sploh povezali v enoten koncept - "postmodernizem".

LITERATURA

Kvale, S. (ur.) (1992). *Psychology and Postmodernism*. London, Newbury Park, New Delhi, Sage Publications.

Rose, N. (1985). *The Psychological complex*. London, Routledge and Kegan Paul.

Henriques et al. (ur.) (1984). *Changing the Subject*. London, Methuen.